POJAVA I RAZVOJ PSIHOLOGIJE KAO NAUKE

Koren reči psihologija potiče od grčkih reči „psiha“ i „logos“ što znači duša i nauka. U delima antičkih filozofa psihologija se uglavnom određuje kao „nauka o duši“. Sama reč psiha potiče od mitskog imena osećajne i prelepe princeze Psihe u koju se, prema starogrčkom mitu, zaljubljuje Afroditim sin Eros.

Istorijski koreni psihologije kao nauke sežu još dalje u prošlost, od književnih spomenika najstarijih civilizacija, preko dela napoznatijih antičkih, zatim renesansnih mislilaca, pa sve do novijih filozofskih i psiholoških koncepata o ljudskoj prirodi.

Zvanično, prema istoričarima, pojam psihologije se kasnije prvi put pominje u 16. veku u delima „O duši“ nemačkog filozofa Melanchtona, zatim u kojoj Rudolf Gockel prvi put koristi naziv psihologija na grčkom jeziku, kao i u delu „Psychologia anthropologica“ od Ota Casmanna.

Međutim, sve do kraja devetnaestog veka, psihologija se razvijala u okviru filozofije, delom i pedagogije.

Još u antičkoj grčkoj filozofiji, naročito u učenjima sofista, zatim Sokrata i njegovog učenja iskazanog rečima „Upoznaj samog sebe“, kao i u delima Platona koji pokušava da objasni pojam „duše“, može se sagledati interesovanje filozofa za samog čoveka. Prema Platonu, svet u kojem je moguće čulno iskustvo nije stvaran, već je prolazna senka i varka. Platonovo učenje je idealističko jer samu stvarnost čine ideje lepog, dobrog i

pravičnog a same ideje su nepromenljive i večne. Platon razlikuje tri aspekta duše: intelekt, emocije i volju. Uporedio je intelekt sa kolima koja drži uzde, a emocije i volju daju pokretačku snagu. Platon je preteča humanističke struje u psihologiju jer po njegovom mišljenju nema zlih ljudi.

Aristotel smatra da telo ne može da postoji bez duše, tako ne može ni duša bez tela pa njegovo učenje smatramo realističkim. Nadovezujući se na njihova učenja, Aristotel govori da postoje tri vrste duše: vegetativna koju imaju biljke, vitalna koju poseduju životinje i razumska duša koju ima samo čovek, s obzirom da poseduje sposobnost da se razumno ponaša i da razumno misli. Razlikuje intelektualne sposobnosti i „oretičke“ sposobnosti u kojima su spojene emocije i volja. Aristotel u vezi sa stvaranjem države razmatra i ljudsku prirodu. Čovek se prema Aristotelu razlikuje od životinja jer je u stanju da stvara državu (čovek je „zoon politikon“-„politička životinja“. Smatrao je da čovek ima prirodnu tj. urođenu potrebu da stvara poredak a to može da ostvari stvarajući državu. Po Aristotelu, mi se rađamo sa vrlinom i razumom. Ali ta ljudska svojstva čovek može samo da ispolji u dobroj državi.

Vodeće struje u istoriji psihologije

Razvoj psihologije kao nauke započinje upotrebom prvih naučnih metoda istraživanja u toj oblasti. Za godinu rođenja psihologije uzima se otvaranje prve psihološke laboratorije u Lajpcigu1879. godine, koju je osnovao Viljem Vunt. Vunt započinje rad na temelju

radova poznatih nemačkih psihologa, kao što su Johan Miler, Veber, Helmholc i drugih, koji su postavili osnove eksperimentalne psihologije. Razvoj psihologije bio je podstakut rezultatma biologije i drugih prirodnih nauka, a prvi istraživači nastojali su da slede nauke koje su već razvile samostalni predmet, pomovni aparat i metode istraživanja.

Po opredeljenju strukturalista, **Vunt** je smatrao da je psihologija „nauka o procesima svesti“ u koje spadaju senzacije, osećanja, predstave, voljne radnje i opažanje. U ispitivanju procesa svesti Vunt je pošao od elementarističkih shvataanja po kojem su složeni procesi svesti sastavljeni od osnovnih elemenata. Cilj istraživanja je bio identifikovanje osnovnih elemenata i razumevanje načina na koji se njihovom kombinacijom stvaraju složeni procesi svesti. U neposrednom iskustvu, smatra Vunt, dolazi do „stvaralačke sinteze“ elemenata iz kojih se generišu soženi procesi svesti. On razvija metod „samoposmatranja“ koji strogo kontrolisnim procedurama dovodi do nivoa naučnog metoda.

Za razliku od strukturalista, **Vilijem Džejms**, američki filozof i psiholog, funkcionalista, zastupa drugačiji stav kada su u pitanju procesi svesti. On je više zainteresovan za to kako funkcionišu procesi svesti, sa posebnim naglaskom na njihovu adaptivnu funkciju. S obzirom da je pravac koji zastupa nastao iz pragmatizma kao filozofskog pravca,

funkcionalizam fenomene sesti posmatra iz ugla njihove svrsishodnosti i uloge u prilagođavanju sredini.

Sve do početka 20 veka glavni predmet ispitivanja eksperimente psihologije bili su procesi svesti**. Votson** objavljuje svoj čuveni manifest 1913. godine po nazivom „Psihologija kako je vidi bihejvioristа“ koji predstavlja manifest novog pravca u psihologiji, bihevijorizma. Osnovna zamerka koju Votson upućuje psiholozima je da se fenomeni sveti ne mogu objektivno meriti. On zastupa ideju da se jedino može meriti ono što je dostupno objektivnom posmatranju, a to je spolja vidljivo ponašanje, i stoga predmet psihologije treba da bude ponašaje (otuda i nazim bihejviorizam). Klasični bihejvioristi su suzili predmet psihologije na spolja vidljivo ponašnje, a eksperimenti su se uglavnom obavljali na životinjama. Više od 40 godina bihejviorizam je bio dominantan u američkoj eksperimentalnoj psihologiji, ali su kasniji radovi Tolmana, Ozguda, Skinera i drugih autora doveli do nove faze, koja se naziva neobihejviorizam, uvođenjenjem organske variable što predstavlja odstupanje od krutih stavova klasičnog bihejviorizma pošto orgnska varijabla tadašnjim metodama nije bila dostupna spoljašnjem posmatrnju.

Nešto kasnije, pojavljuje se čitava plejada poznatih psihologa koji su dali značajan doprinos razvoju nauke: Pavlov, Keler, Kofka, Levin, zatim Frojd, Jung, Džems, Vudvord i mnogi drugi.

Sigmund Frojd je sigurno najpoznatiji psiholog svih vremena. Tvorac „psihoanalize“, metoda lečenja „slobodnim asocijacijama“, „tumačenje snova koje je smatrao kraljevskim putem u nesvesno“, uveo je nove pojmove u svet nauke, ali i u život običnog čoveka. Pojmovi „psihoanalitički“, „kompleksi“, „svesno i nesvesno“, postali su deo obrazovanja i kulture modernog čoveka.

Rođen u Moravskoj 1856, veći deo života proveo je u Beču, studirao je medicinu, interesovala ga je neurologija koja se u to vreme bavila lečenjem nervnih poremećaja. Pored toga što je razvio metodu lečenja poznatu pod nazivom metoda slobodnih asocijacija, osmislio je teoriju koja se smatra prvom obuhvatnom teorijom ličnosti. Jedan je od najuticajnijih i najosporavanijih ličnosti modernog vremena.

Psihički život, kaže Frojd, nalik je ledenom bregu koji plovi morem. Kao što samo mali deo brega viri ispod površine, a njegova se ogromna masa nalazi pod vodom, tako je od psihičkih procesa samo neznatan deo svestan, a ogroman deo pripada oblasti nesvesnoga. U nesvesnom leže i pokretačke snage ljudskih postupaka-nagoni ili instikti.Frojd govori o dvema grupama instikata: instiktima života i instiktima smrti. Prvi služi održanju života i

obuhvata: nagon gladi, nagon za vodom i seksualni nagon. Drugu grupu čine razarački nagoni, nagoni smrti.

Struktura ličnosti, smatra Frojd, čine tri glavna sistema:Id, Ego i Superego.

Instikti čine onaj deo strukture ličnosti koje Frojd naziva Id. To je svet subjektivnog doživljavanja i ne zna za objektivnu realnost.

Za razliku od Ida, Ego-funkcioniše po principu realnosti, a cilj ovog načela je da se zadovoljenje odloži dok se ne pronađe adekvatan realan objekat, koji će omogućiti zadovoljenje instikta. Ego razvija kognitivne sposobnosti, centar je intelekta, njegova uloga je da uskladi zahteve Ida i okoline.

Superego se najkasnije razvija pod uticajem sredine u kojoj pojedinac živi, procesom socijalizacije. On omogućuje život u društvu i sa ljudima. Njegov sadržaj čine pravila igre koja važe u toj sredini, norme, vrednosti, etika, moral, stavovi... Superego predstavlja moralnog čuvara ličnosti.

Frojd je podjednako poznat po svojoj teoriji, svom predanom i bogatom, dugogodišnjem kliničkom radu sa pacijentima, svojim knjigama koje već čitav vek nalaze put do čitalaca širom sveta, kao i po svojim poznatim učenicima.

„*Tumačenje snova*“ je prva knjiga koja je postigla veliki uspeh. Pored toga, poznat je po delima „*Kratak pregled psihoanalize*“, „*Psihopatologija svakodnevnog života*“, „*Uvod u psihoanalizu*“ i drugo.

Njegovi poznati učenici bili su: Jung, Adler, Šandor, Bril, Abraham i drugi koji su postali poznati po svom radu, naročito Jung i Adler.

Istoriju psihologije kao nauke obeležavaju dve vodeće struje koje predstavljaju dva različita i suprostavljena gledišta. Sa jedne strane je **psihoanalitička škola** koja je proisteka iz učenja Frojda, Junga i Adlera s početka dvadesetog veka, a sa druge oblasti strane **psihologija ponašanja** (behaviour) potekla iz radova Votsona i drugih autora. Ove dve struje su međusobno sukobljene oko tri veoma značajne oblasti: oko metoda proučavanja ljudi, predmeta psihologije i statusa psihologije kao nauke. Frojdova škola ohrabruje ljude da izraze sebe, svoja osećanja, doživljaje i snove. Kao predmet svog izučavanja uzimaju dinamiku uma (svesno-nesvesno) koja uključuje misli, osećanja, iskustva. Smatraju da je za proučavanje ponašanja dovoljno razumevanje ljudskih bića i njihovog ponašanja. Sa druge strane, psiholozi ponašanja koriste eksperimentalne metode u kontrolisanim uslovima, dalje, smatraju da da je bavljenje iskustvom nenaučno i tvrde da je samo vidljivo ponašanje korisno za naučno istraživanje. Psihologija ponašanja smatra da psihologija treba da stvori tumačenja bazirna na javno prikupljenim podacima koji mogu biti ponovljeni, poput istraživanja u prirodnim naukama. Mnogo godina kasnije, u radovima Kelija i Milera nagoveštava se mogućnost sinteze ovih različitih gledišta.

Humanistička psihologija kao „treća sila“

Ovaj pravac je nastao u Americi šezdesetih godina prošlog veka, nasuprot psihoanalizi i bihejviorizmu. Glavno nastojanje humanističkih psihologa bilo je da pruže novu i optimističniju sliku ljudske prirode u odnosu na pprthodne teorije. Poznati predstavnici ovog pravca su: Maslov, Rodžers, Gordon, Olport, From i drugi. Humanistička teorija Abrahama Maslova naziva se još i psihologijom zdrave ličnnosti, zato što je za nju osobeno to da u središte svog proučavanja stavlja normalnu, odraslu, zdravu ličnost. Čovek, po mišljenju Maslova, ima u svojoj prirodi urođenuu težnju za rastom i razvojem. Taj urođeni pritisak ka ostvarenju genetski datih mogućnosti naziva se potrebom za samoaktuelizacijom (Trebješanin, 2004). U poznatoj knjizi *Psihologija u menadžmentu*, Maslov je krenuo od jednostavne ideje da čovek veliki deo svog života provodi na radnom mestu i da se dostignuća iz psihologije, individuale psihoterapije, socijalne psihologie mogu primeniti na čovekov ekonomski život (Maslov, 2004).

Savremene tendencije

Savremene tendencije psihologije nije jednostavno prikazati. Pomenućemo da postoji tendencija istraživanja novih oblasti, kao što su savremena dostignuća kognitivne psihologije i istraživanja neuronaučnika koji bacaju novo svetlo na dosadašnja saznanja o funkcionisanju ljudskog mozga. Drugi pravac se odnosi na praktiču primenu dosadašnjih saznanja iz psihologije u cilju unapređenja psihičkog zdravlja. Očekuju se pomaci u

pitanjima vezanim za učenje, vaspitanje, rešavanje emocionalnih problema, kulturi mišljenja, kao i rešavanje problema koji se odnose na ljudski rad.

Savremeni uslovi rađaju nove probleme i pitanja, a psihologija kao nauka zauzima sve značajnija mesta u sveri poslovanja.

Vodeću ulogu u psihologiji imaju sledeći pristupi:

-neurobiološki – spoljašnje ponašanje i unutrašnji doživljaji imaju objašnjenje u neurobiološkim procesima u mozgu)

-kognitivni - akcent je na kognitivnim procesima

-društveno-istorijski više mentalne funkcije, kao speifični oblici psihičkog funkcionisanja razvijaju se putem procesa interiorizacije kulturnih obrazaca praktičnog delovanja

- humanistički – osoba je u stanju da bira svoje ciljeve i akcije a glavna motivaciona snaga je težnja ka razvoju smoaktualizacije

POJAM I PREDMET PSIHOLOGIJE

U većini udžbenika psihologija se definiše kao **„nauka o ponašanju“ ili kao „nauka o procesima i stanjima svesti“.** Prema mišljenju većine naših autora psihologija se shvata kao nauka koja istražuje subjektivne i objektivne aspekte mentalnog života, kao i biološku i socijalnu determinaciju nihovog javljaja.

U Opštoj enciklopediji Bujas određuje **psihologiju kao nauku o psihičkom životu, tj kao skup naučnih disciplina koje proučavaju psihičke procese (subjektivne**

fenomene, doživljaje), organsko-fizikalne uslove njihovog nastajanja i načine njihovog objektivnog ispoljavanja (reakcije, oblike ponašanja). Rot (1990) **određuje psihologiju kao sistematsko izučavanje psihičkog života ljudi i životinja, a na osnovu naučnog proučavanja objektivnog ponašanja i neposrednog iskustva.** Time se naglašava da je:

1. naučna psihologija samo ono proučavanje psihičkog života koje se vrši naučnim postupcima i koje je sistematsko
2. predmet psihologije je psihički život ljudi i životinja
3. psihički život se izučava na osnovu objektivnog ponašanja i neposrednog znanja o sopstvenim doživljajima

Zadaci psihologije

Psihologija kao nauka ima teorijske i praktične zadatke. Kao teorijski zadatak obično se ističe upoznavanje karakteritika i pravilnosti u javljanju pojedinih psihičkih funkcija, psihičkog života u celini, kao i uslova javljanja psihičkog života.

Praktični zadatak može se, uopšteno, odrediti kao pokušaj primene teorijskih saznanja o psihičkom životu u cilju unapređenja raznih oblika konkretnih ljudskih delatnosti.

Osnovni zadatak psihologije kao primenjene nauke usmeren je ka pomaganju čoveku da ispolji maksimalnu efikasnost i da zadovolji osnovne ljudske potrebe.

Psihologija i menadžment

Šein (Schein, 1979) ističe da je „efikasno korišćenje ljudi u nekom poduhvatu“ oduvek bio gorući pitanje i problem u svakom sistemu i svakom istorijsko periodu. Faraon koji je zidao piramide suočavao se u osnovi sa istim problemom sa kojima se danas suočavaju menadžeri, direktori ili predsednici univerziteta. Svako od njih morao je da izračuna: šta pokušava da postigne odnosno koji cilj ima pred sobom, kako da organizuje posao tako da postigne određene ciljeve, kako da bira nove članove, da ih obučava i raspoređuje, odnosno kako da upravlja ljudskim resursima, da stvori radne uslove i dobro osmišljene nagrade i kazne, koji će osposobiti zaposlene i menadžere da održavaju visoku efikasnost, kako da se prilagodi promenama tehnološke ili socijalne prirode, da se izbori sa konkurencijom itd.

Sa ovim i mnogim drugim pitanjima koja leže u srcu svake „organizacije“ morali su da se suoče i da ih rešavaju političari, menadžeri, birokrate i lideri kroz čitavu istoriju. Kako se sa ovim pitanjima „nose“ savremeni menadžeri? To je jedno od značajnih pitanja.

Maslov je isticao da je vekovima ljudska priroda podcenjivana. Poslednjih decenija dosta toga je urađeno na polju primene psiholoških znanja u oblasti menadžmenta. Sve više se prihvata ideja da su ljudi naveći kapital u svakoj organizaciji, što je jedna od pretpostavki većine humanistički orjentisanih psihologa. Moderna psihologija došla je do mnogih saznaja koja svoje mesto pronalaze u različitim oblastima života. Psihološke edukacije,

naročito u sveri poslovanja, nikada nisu bile tako prisutne i brojne kao danas. Moderni menadžeri već vladaju obukom iz emocionalne inteligencije, asertivnog treninnga, efikasnih metoda za rešavanje problema, timskog rada, jasnoće i preciznosti mišljenja i drugih kognitivnih veština.

NAUČNA ISTRAŽIVANJA U PSIHOLOGIJI

Svako naučno istraživanje se obavlja prema kanonima nauke a reč je o standardizovanom rešavanju problema koje ima više međusobno povezanih faza.

1. Formulisanje problema

Postoji više načina suočavanja sa problemom: u praksi, uočavanjem protivrečnih rezultata istraživanja, praznina u našem znanju…

2. Definisanje ciljeva

Kada problem suzimo i konkretizujemo. Ciljevi mogu da budu teorijski i praktični.

3. Postavljanje hipoteza

Hipoteza je nedokazana tvrdnja ili pretpostavka o postojanju neke pojave ili o povezanosti određenih pojava koja počiva na izvesnim znanjima, iskustvu ili logici.

4. Definisanje varijabli

Preciziranje se vrši definisanjem varijabli. Varijabla je pojava (psihička, socijalna ili fizička) čija vrednost može da raste ili da opada na kontinuiran i diskontinuiran način.

Nezavisna varijabla – uslov, činilac ili uzrok od kojeg zavisi javljanje ili variranje one pojave koju ispitujemo u istraživanju,

tj pojave u centru istraživačkog interesovanja i nju nazivamo zavisna varijabla.

5. Metode istraživanja i tehnike prikupljanja podataka

6. Izbor uzorka – uzorak je deo populacije uzet na osnovu određene procedure

7. Sprovođenje istraživanja

8. Obrada prikupljenih podataka

9. Saopštenje rezultata istraživanja (Trebješanin, Dragutinović, Hanak, 2007)

METODE PSIHOLOGIJE

Metode su najopštiji, ustaljeni i provereni naučni pristupi problemima. U psihologiji kao nauci se pod metodom podrazumeva opštti način organizovanja istraživanja psihičke stvarnosti.

Metode u psihologiji se dele prema *dva kriterijuma*:

s obzirom na prirodu posmatranih pojava:

1. posmatranje (spoljašnje, objektivno)
   samoposmatranje (introspekcija)
2. s obzirom na način organizovanja istraživnja:
   eksperiment
   sistematsko neeksperimentalno istraživanje

Samoposmatranje (introspekcija)

Sastoji se u brižljivom posmatranju sppstvenih psihičkih doživljaja (kojih smo svesni) i detaljnom sistematskom i nepristrasnom opisivanju njihovog sadržaja.

Posmatranje

Sastoji se u planskom i objektivnom opažanju, registrovanju i tumačenju izvesnih pojava i događaja.

Eksperiment

Eksperiment je postupak u kome namerno, sistematski i planski menjamo nezavisnu varijablu, određenu pojavu, da bismo izazvali promene u zavisnoj varijabli, nekoj drugoj pojavi. Zatim izazvane promene posmatamo, beležimo i gde god je moguće merimo.

Sistematsko neeksperimentalno istraživanje

To su ona istraživanja u kojima se naučnik ne meša u prirodni tok pojava ili nema mogućnost da direktno izaziva i menja nezavisnu varijablu, da utiče na njen intenzitet ili trajanje (prirodni eksperiment i korelaciona istraživanja).